

İBN MEYMON' UN DÜŞÜNÇESİNDE AHLÂKÎ YETKİNLİK

Adnan KÜÇÜKALİ (*)

Özet

Bu çalışmada İbn Meymun'un insanın mükemmellik derecelerini dört kısma ayırdığı görüşleri değerlendirilmiştir. Bu mükemmellikler: a- Para, toprak ve elbise gibi sahip olunan maddiyatla b- Vücutun fiziksel sağlığı ile c- Ahlâkîlik ve sosyallikle d- Nazari ve aklî (faziletlerle) elde edilenlerdir. Mükemmelliğin belirtilen bu çeşitleri hiyerarşik bir oluşum içerisinde olmakla birlikte dördüncü derece olarak gösterilen mükemmellik hem mükemmel insanı hem de onun nihâi gayesini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, Mükemmellik, Ruh, Vücut, Nihâi gaye

Moses Maimonides' Thought About Moral Perfection

Abstract

This study examines Moses Maimonides's interpretation that there exists are four kinds of human perfection. These are (a) material, in that they relate to the possession of material goods such as Money land and clothes, (b) physical relating to the health of the body, (c) moral and social (d) theoretical and intellectual. These kinds of perfection are structured in a hierarchy, with the fourth kind represented as 'true human perfection' and 'the ultimate end' towards which all the other kinds point.

Key Words: Moral, Perfection, soul, body, the ultimate end

*) Dr., Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmeni.
(e-posta: adnankali@msn.com.)

Giriş

1135-1204 yılları arasında yaşamış Endülüslü filozof İbn Meymun, Ortaçağ düşünce tarihi içerisinde bir çok bakımdan önemsenmesi gereken Yahudi ırkına mensup bir düşünürdür¹. O, Yahudi filozofları ve entelektüelleri arasında ise, Ortaçağda olduğu kadar aynı zamanda modern çağlarda da saygı duyulması gereken eşsiz bir filozoftur².

İbn Meymun, kaleme aldığı eserlerinde düşünce sistemini oluştururken Aristoteles'in, özellikle de içerisinde yaşadığı İslâm kültürünün etkisini açık bir şekilde ortaya koymaktan çekinmez³. Bu nedenle O, günümüz İslâm filozofları tarafından olduğu gibi birçok batılı düşünürlerce de bir İslâm filozofu olarak kabul görmüştür⁴.

İbn Meymun'un belli başlı konuları arasında, diğer klasik İslâm filozoflarında olduğu gibi her şeyden önce Tanrı vardır. Kitaplarında Tanrı'nın bilinebilirliği, özü, sıfatları, fiilleri, yaratması, Tanrı-alem ilişkisi uzun uzadıya ele alınır. Daha sonra önem sırasına göre varlık, peygamberlik ve ahlak öğretileri de birer problem olarak yer alır⁵.

Bu çalışmada ise, İbn Meymun'un yalnızca ahlâkî yetkinlikle ilgili görüşleri ortaya konmakla kalınmayacak, konuya açıklık getirmesine yardımcı olabileceği düşüncesi ile O'nun ahlâkın nesnel veya öznel olması ile ilgili görüşleri de dile getirilecektir.

1. Ahlâkın Nesnel veya Öznel Olması

Ahlâk, Yahudi felsefesinin olduğu kadar İslâm felsefesi için de her zaman canlılığını korumuş olan temel problemlerdendir⁶. İlk dönem, İslâm düşünürleri, *bağımsız akılla, doğru ve faydalı olanın, yanlış ve zararlı olandan ayırt edilebilir*, olup-olmadığı konusunda bir fikir birliğine ulaşmış görünmezler. Mutezilî ekole mensup olanlar "rasyonalistler", insan aklının doğruyu yanlıştan ayırt etmesinin pekâlâ mümkün olduğunda ısrarcı olmalarına karşın, "gelecekçiler" (Şafîî, İbn Hanbel ve Eş'ari gibi) böyle bir tutumun Tanrı'nın kudretini inkâr ile eş değer olduğunu savunurlar⁷. Onlar insan aklında ne-

- 1) Oliver Leaman, *Moses Maimonides*, Routledge, London First Published 1990, s. 4-5.
- 2) Yeshayahu Leibowitz, *The Faith of Maimonides*, English translation by John Glucker, Naidat Press Ltd., İsrail 1989, s. 11-17.
- 3) Oliver Leaman, "Introduction", *History of İslamic Philosophy*, vol.:1 ed. Seyyed Hossein Nasr and Oliver Leamen, Routledge, London and New York 1996, s. 4-7.
- 4) Bu konudaki tartışmalar için bkz. Leaman, "Introduction", s.1-2; Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Düşüncesi*, Ülken Yayınları, Kent Basımevi, İstanbul 1995, s. 13; Hüseyin Atay, "Önsöz", İbn Meymun, *Delâletü'l-Hâirin*, thk. Hüseyin Atay, A.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara 1974, s. XI-XII; Alexander Broadie, "Maimonides", *History of İslamic Philosophy*, vol.:1 ed. Seyyed Hossein Nasr and Oliver Leamen, Routledge, London and New York 1996, s. 725.
- 5) Alfred L. Ivry, "Neoplatonic Currents in Maimonides' Thought", *Perspectives on Maimonides: Philosophical and Historical Studies*, ed. Joel L. Kraemer, Vallentine Mitchell & Co. Ltd., London 1996, s.115-138.
- 6) Leaman, *Moses Maimonides*, s.9.
- 7) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: M. Sait Yazıcıoğlu, *Mâtürîdî ve Neseff'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1992, s. 95-111; H. Austryn Wolfson, *Kelâm Felsefeleri*, (çev., Kasım Turhan), Kitabevi Yayıncılık, İst. 2001, s. 461-550; Şerafeddin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelâm*, S. Ü. İlahiyat Fak. Yay., Konya 1988, s. 35-45.

yin doğru neyin yanlış olduğu konusunda, Tanrı'dan bağımsız bir şekilde hüküm verebilme yetisinin olduğunu kabul etmenin hayli hatalı sonuçlar doğuracağından emindirler. Zira böyle bir durumda aklın doğru olarak kabul edemeyeceği Tanrı'nın emirlerinin durumu ne olacaktır? Veya O'nun emirlerinin kritize edilmesi, Tanrı'nın bir çeşit yargılanmasını netice vermez mi? Teolojik açıdan tehlike doğuran bu sonuçlar "gelenekçiler" in aklın doğrularına mesafeli yaklaşımlarına neden olmuştur⁸.

Gazâlî'nin ahlâk karşısındaki duruşu ise daha ziyade "gelenekçi" ekole yakındır. Çünkü O, aklın doğrularını, Kur'an'dan ve düşüncelerini destekleyen hadislerden, alıntılar yaparak delillendirmek eğilimindedir⁹. Gazâlî, eserlerinde özellikle dini atıfların ahlâkî terimlerin anlamlarıyla nasıl birleştirilebileceği konusunda ayrıntılı açıklamalar yapar¹⁰. Ona göre kesin doğru ancak *nass*larla desteklenen doğrudur¹¹.

Gazâlî'nin aklın doğrularını dinin doğruları ile uzlaştırma yolunda attığı adımların bir benzerini İbn Meymun'da da görmek mümkündür. Her ne kadar O, kendisini Mutezîlî düşünceye yakın birisi olarak görse de¹² zaman zaman "gelenekçi" düşünceyle aynı yaklaşımları benimsemekten de çekinmez. İbn Meymun, dinin emirlerinin ahlâkî olduğundan şüphe etmediği gibi, ahlâkîliğin belirlenmesinde dinin doğrularından hareket edilmesi gerekliliğinden de şüphe etmez¹³. Ancak O, bir filozofta olması gerektiği gibi, rasyonel izahlarla, doğruların savunulmasının gerektiğine inanır. Ona göre doğrular veya toplumda doğru olduğu kanaati ile savunulan düşünceler, ilâhî tasdik ve teyitle doğruluk kazanırlar fakat akıl bunlardaki hikmet ve akla uygunluğu keşfeder¹⁴. Aksi takdirde yalnızca *bağımsız akıl* ile doğruların elde edilebileceğini iddia etmek, kişiyi yalnızca din dışına götürmekle kalmaz, onun akli başında bir kimse olmadığını da ortaya koyar¹⁵.

İbn Meymun savunduğu düşüncesine dayanak olması açısından *Delâletü'l-Hâirîn*'in birinci cilt ikinci bölümünde, Âdem peygamber ile eşi Havva'nın durumlarını örnek gösterir. Bahsedilen bölümde Âdem peygamberin aklının, daha önce ayıp olarak kabul etmediği davranışları zamanla ayıp olarak kabul etmesinden söz edilir. Âdem peygamber ancak aklının gelişmesi ile insanoğlunda olması gereken yetkinliği elde etmiştir. Önceleri çıplak olmanın ayıp bir şey olmadığını bilemediğinden yeryüzünde çıplak dolaşan Adem Peygamber daha sonra bu ayıbın farkına varmış ve giyinik dolaşmıştır¹⁶. İbn

- 8) Oliver Leaman, *Ortaçağ İslâm Felsefesine Giriş*, (çev., Turan Koç), Rey Yayıncılık, Kayseri 1992, s. 169-170.
- 9) M. Said Şeyh, "Gazâlî II", *Klasik İslâm Filozofları ve Düşünceleri*, (çev., Osman Bilen), ed. M. M. Şerif, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, s. 208-210.
- 10) Leaman, *Ortaçağ İslâm Felsefesine Giriş*, s.181.
- 11) Massimo Campanini, "Al-Ghazzâlî", *History of Islamic Philosophy*, vol.:1 ed. Seyyed Hossein Nasr and Oliver Leaman, Routledge, London and New York 1996, s. 261-271.
- 12) Moses Maimonides, *The Guide of the Perplexed I*, ed. Sholomo Pines, the University of Chicago Press, Chicago and London, 1963. s. 177.
- 13) Leaman, *Moses Maimonides*, s.130-132.
- 14) Maimonides, *The Guide of the Perplexed I*, s. 23-31.
- 15) Leaman, *Ortaçağ İslâm Felsefesine Giriş*, s.207.
- 16) Maimonides, *The Guide of the Perplexed I*, s.23-26.

Meymun'a göre eğer Âdem peygamberin aklı böylesine mükemmel bir biçimde gelişmiş idiyse, bilmemesi nasıl söz konusu olurdu? Bu durum güzel ile çirkinin bilinen şeylerle ilgili olduğu kadar göreceli olduğunu da ortaya koyar. Adem peygamber ile eşi entellektüel düzeyin en üstlerinden ayaltı âleme düşmeleri ile tenâsül uzuvlarını göstermelerinin çirkin bir şey olduğu düşüncesine varmışlardır¹⁷.

Leaman, İbn Meymun'un bu yaklaşımından haklı olarak şu sonucu çıkarır: "...Öyle görünüyor ki Musa İbn Meymun burada çok önemli bir hususu yani yalnız aklı kullanarak bu tür uyaşımara sadece ulaşamayacağımızı değil, aynı zamanda hatta yeteri kadar yanlış yönlendirilmiş isek, ulaşmaya bile çalışamayacağımızı ortaya koymaya çalışmaktadır."¹⁸

Bütün bunlara rağmen İbn Meymun ile ilgili olarak O, ahlâkî tutum ve davranışların veya dinin emirlerinin arka planında yatan hikmetlerin araştırılmasını dahi sakıncalı görmektedir, şeklinde bir sonuca varmak işi çok fazla ileriye götürmek olur¹⁹. Zira O, İlahi emirlerin ve ahlâkî davranışların sebeplerinin, bilge kişilerce aranmasının elzem olduğunu belirtir. Çünkü İbn Meymun, Tanrı'nın her emrinin bir sebebi olduğunu, o sebebin incelenmesi ile de hikmetlerinin, faydalarının daha iyi anlaşılabileceğini ve sonuçta hakîm (hikmet sahibi) bir Tanrı'nın, olduğu bilgisine ulaşılabilceğini belirtir²⁰.

2. Ahlâkî Yetkinlik

Platon'a göre en yüksek iyi, hazda değil gittikçe Tanrı'ya benzeyiştir²¹. Bunun oluşumunda ise aklın çalıştırılması yatar. Ne var ki, bütün insanlar bir akla sahipken, her insan sahip olduğu aklını yeterince kullanamaz. Yani akli tefekkür ve teemmülde bulunamaz. Dolayısıyla da yetkinliği ve yetkinlik neticesinde meydana gelecek mutluluğa ulaşamaz²².

Daha sonraları İbn Meymun tarafından da paylaşılan mutluluğun toplum hayatı içerisinde olduğu görüşü ile Aristoteles bireyin esas olarak toplumun bir parçası olduğunu ileri sürer²³. Ona göre de en yüksek iyi mutluluktur²⁴. Aristoteles tıpkı kendisinden önceki Sokrates ve Platon'un savundukları gibi, yetkinliğe ulaştıracak aracının bir tür entelektüalizmle olduğundan emindir²⁵. Aynı zamanda O, insanın Akli ile en yüce varlık

17) Maimonides, *The Guide of the Perplexed I*, s.23-26; Leaman, *Ortaçağ İslâm Felsefesine Giriş*, s.210-211.

18) Leaman, *Ortaçağ İslâm Felsefesine Giriş*, s.211.

19) Leaman, *Ortaçağ İslâm Felsefesine Giriş*, s.211.

20) Moses Maimonides, *The Guide of the Perplexed II*, ed. Sholomo Pines, the University of Chicago Press, Chicago and London, 1963. s. 632-633.

21) Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, çev., H.Vehbi Eralp, 5.basım, Sosyal Yay., İstanbul 1993, s. 64.

22) Leaman, *Ortaçağ İslâm Felsefesine Giriş*, s. 230.

23) David Ross, *Aristoteles*, çev.: Ahmet Arslan, İhsan Oktay Anar, Özcan Yalçın Kavasoğlu, Zerrin Kurtoğlu, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2002, s. 220.

24) Ross, *a.g.e.*, s. 223.

25) Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 2.baskı, Ekin Yayınları, Ankara 1997, s. 261.

olan Tanrı'ya benzeyebileceğinin de altını çizer. Aristoteles'in düşüncesinde insan için en yüksek iyi, akli ile hayvanî unsuru arasındaki dengeden doğan mutluluktur. Bu denge erdemdir. Aktif akılla pasif akıl arasındaki ahenk zihinsel erdemdir ve o teorik alanda bilgelik, pratik alanda öngörü ve sağduyu olarak kendini gösterir. Zihinle irade arasındaki ahenk ahlâkî erdemdir, yani cesaret, ölçülülük, cömertlik, soyluluk, şereflik, tatlılık, samimîlik ve nezakettir²⁶.

İbn Meymun, insanoglunda bulunan dört değişik mükemmelliği en düşüğünden en ulvisine doğru şu şekilde şu şekilde sınıflandırır:

Bunlardan birincisi yeryüzündeki insanların uğruna hayatlarını verdikleri zenginliktir. Bir kimse kral dahi olsa bu sınıf içerisinde yer alır. Bu en alt derecedeki mükemmellik durumunda kişi sadece sahip olduğu veya olmayı umduğu mallarını hayal ederek mutlu olur. Maddi varlıkları nedeni ile oluşan mükemmellik velev ki kişinin bütün hayatı süresince devam etse de, bu tip insanlar geçici şeyler ve hayallerle uğraşan mükemmelliğin en alt düzeyindeki kimselerdir²⁷.

Hem zengin hem de vücut yapısı sağlıklı ve güzel olan kişilerin sahip olduğu cismânî kemâldir. Bu derecedeki mükemmellik geçici olduğu kadar hayvanîdir de. Zira birçok hayvanın vücut özellikleri insanda da mevcut olduğu gibi bazı hususiyetlerde hayvan insandan daha ileri de olabilir²⁸.

Üçüncü derecedeki mükemmellik, kişinin ahlâkî davranışları neticesinde ortaya çıkan faziletleridir. Ahlâklı ve faziletli bir insan eylemlerini sırf kendisi için değil başkaları için de yapandır²⁹.

En son derecede yani en üst düzeyde yer alan mükemmellik ise, akli faziletleri kazanan kimselerin mükemmelliğidir. Bu akli faziletlerden kasıt; insanın ilâhiyat konusunda doğru görüşlere sahip olmasına yarayan ma'kulâtın tasavvurudur. Bu durum gerçek kemâli ve sürekliliği ifade eder. Haddi zatında insan bu özelliği ile insan olur³⁰.

İbn Meymun, için en son derece mükemmellik, öyle anlaşılıyor ki entellektüel çabının en yoğun harcandığı akli faziletleri geliştirme eylemleridir³¹.

İbn Meymun burada dört derece olarak sunduğu mükemmellik derecelerini *Delâletü'l-Hâirîn*'in üçüncü kitabında ikiye indirmekte ve daha tafsilatlı olarak açıklamaktadır.

Ona göre akıl, ruhun en seçkin özelliğidir ve cismin vefatından sonra yaşamaya devam edecek ve son bulmayacak yalnız O'dur³². Bu nedenledir ki, akıllık, ahlâkîlikten önce gelir.

26) Weber, *a.g.e.*, s.86.

27) Maimonides, *The Guide of the Perplexed* II, s. 634.

28) Maimonides, *a.g.e.*, s. 634-635.

29) Maimonides, *a.g.e.*, s. 635.

30) Maimonides, *a.g.e.*, s. 635.

31) Maimonides, *a.g.e.*, s. 396-397.

32) Abbé Barbe, *Tarih-i Felsefe*, çev., Bahur İsrail Matbaai Amire, İstanbul 1331, s. 291.

İbn Meymun'un mükemmelliği iki kısımda değerlendirmesi ise şu şekildedir:

Birinci derece mükemmellik beden mükemmelliği olup, neticesi ruh mükemmelliğidir. Beden mükemmelliği vücudun sıhhatli ve güzel olması ile ilişkilidir. Bunun temini için gereken şeyler (yiyecek, içecek, barınak vs.) yerine getirilmelidir³³.

İkinci derecede mükemmellik insanın akli eylemlerde bulunmasıdır ki, bu en önemlisidir. Burada, insan kapasitesi ölçüsünde varlıklarla ilgili olarak bütün bilgilere sahip olabilir. Şüphesiz ki, bu büyük mükemmellik ne amellerle ne de ahlâkî niteliklerle değil nazari (spekülatif) düşünce ile, araştırma ile elde edilen bilgidir³⁴.

İbn Meymun, mükemmelliğin oluşumunda özellikle vücudun güzel ve sıhhatli olmasına ayrı bir önem verir. Çünkü O, acı içerisinde hastalıktan kıvranan, aç veya susuz bir insanın anlama yetisini yeterince kullanamayacağından emindir. Bu nedendir ki, bedensel mükemmellik, akli mükemmelliğin ilk şartıdır³⁵.

Ona göre mükemmel bir akıl en nihâyetinde Tanrısal olana yönelmiş olandır. Artık o akıl Tanrı'nın varlığı, birliği, ilmi kudreti, iradesi ve ezelliği üzerine zihni eylemler yapan akıldır³⁶.

Sonuç

İbn Meymun ahlâk olgusunun, insandan bağımsız olarak, belirlendiğini ve ahlâkî bir yargının doğruluğunun belirlenmesinde bağımsız aklın yetersiz kalacağını delillendirmesini yapmıştır. Meşhur bir filozof olduğu kadar, meşhur bir Yahudi din adamı da (halachah) olan İbn Meymun Vahy ile ilişkilendirilmemiş olan ahlâkî yargıların hatadan uzak kalamayacağını bilmesini ister. Ancak ahlâkî yargı ve eylemlerin doğrulanmasında dinin öğretileri ile çelişmeme şartını ileri süren aynı filozof ahlâkî ve dini öğretilerin arka planlarında yatan hikmetlerin araştırılmasının ise zaruretine inanır.

İbn Meymun'a göre Ahlâkî yetkinlik, aklilikle paralellik gösterir. Ahlâkın nihâi gayesi, aklın geliştirilmesine, onun yüksek derecede bilgilendirilmesine yöneliktir. Yetkin bir ahlâk için ise doğruyu yanlıştan ayırt edebilmeye yardımcı olacak ilimlerin ve fenlerin öğrenilmesi kadar akli yetinin yeterince bu kabiliyete sahip olması aynı zamanda da sıhhatli bir vücuda sahip olunması bir zorunluluk olarak kendisini gösterir. Bütün bu özellikleri şahsında toplayan bir kimse artık maddilikten madde ötesine, şahsılıktan digergâmlığa beşerilikten ilâhiliğe, doğru bir yönelişe yani mükemmelliğin en üst derecesine ulaşmış olur.

33) Maimonides, *a.g.e.*, s. 510-511.

34) Maimonides, *a.g.e.*, s. 510-511.

35) Maimonides, *a.g.e.*, s. 510-511.

36) Barbe, *Tarih-i Felsefe*, s.291-291; Maimonides, *a.g.e.*, s. 512-514.